

Gawlas, Sławomir

"Drukarze dawnej Polski od XVI do XVIII wieku, t. 1, cz. 1", praca zbiorowa pod red. Alodii Kaweckiej-Gryczowej, Wrocław [etc.] 1983 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 75/2, 363-364

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Książka jest interesująca także jako przykład recepcji pewnej tendencji w historiografii. Wzbudza od tej strony wiele zastrzeżeń. Zarazem jednak pokazuje ogromny skok, jaki nastąpił w portugalskiej nauce historycznej w ostatnim dziesięcioleciu. Rezultaty nie są wprawdzie olśniewające, ale wzbudzone wątpliwości powinny owocować w dalszych bardziej pogłębionych ujęciach.

J. K.

I. P. Jermołajew, *Srednieje Powołzie wo wtoroj połowinie XVI—XVII ww. (Uprawlenie kazanskim krajem)*, Izdatielstwo Kazanskogo Uniwersitietia, Kazan 1982, s. 223.

Autor, w oparciu o zachowane archiwalia, źródła drukowane oraz rosyjskojęzyczną literaturę przedmiotu, przedstawia genezę i ewolucję organów administracji rosyjskiej na obszarze byłego Chanatu Kazańskiego w latach 1552—1708. Data pierwsza to zdobycie Kazania oraz mianowanie pierwszych wojewodów rosyjskich. Druga data to reorganizacja władzy prowincjonalnej na obszarze całego państwa — utworzenie guberni. Jednak wbrew podtytułowi autor poświęcił znaczną część pracy kwestiom niezupełnie bliskim zasadniczemu tematowi, co zachwiało nieco proporcje, aczkolwiek nie pomniejszyło wartości pracy. Uwaga ta odnosi się głównie do nazbyt szerokiego omówienia powstań antyrosyjskich na obszarze środkowego Powołża w XVI—XVII w. — tzw. wojny kazańskiej 1552—1557, powstań lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVI w., powstań z okresu „smuty” (zwraca uwagę podkreślenie nieudanej próby uniezależnienia się wtedy Kazania od Moskwy forsowanej przez diaka Szulgina) i początku lat sześćdziesiątych XVII w. oraz buntu z czasów tzw. drugiej wojny chłopskiej pod przywództwem S. Razina. Mimo że przy analizie buntów „kazańskich” najważniejszą rolę jako czynnik sprawczy odgrywa dla autora walka klasowa, to nie traci on z pola widzenia elementów walki narodowościowej i pozaekonomicznej, wieloletniej wrogości ludności Powołża do Rosji, a także pokazuje cyniczną politykę Moskwy w stosunku do tego obszaru (eksterminacja fizyczna przywódczej klasy feudałów lub kupno jej lojalności, wykorzystywanie różnic etnicznych i wrogości międzyplemiennej, kolonizacja rosyjska, drenaż finansowy i gospodarczy i in.). W podstawowych tematyce partiach tekstu autor daje obraz rozwoju struktury administracji w środkowym Powołżu podnosząc fakt, że w stosunku do tego obszaru wypracowano wiele zasad przydatnych potem w ekspansji Rosji na inne terytoria nierosyjskie, oraz że właśnie tutaj zastosowano po raz pierwszy w Rosji system władzy wojewodów, a wzorce kazańskie przeniesiono w XVII w. na obszar całej Rosji. Na uwagę zasługują również nowe ustalenia i propozycje badawcze w zakresie historii specyficznego prikazu Kazańskiego, organu zwierzchniego w stosunku do Powołża.

Książka zaopatrzona jest w indeksy osobowy i geograficzny. Lekturę ułatwia dobra mapa środkowego Powołża w XVII w. Niestety, poważnym mankamentem jest brak indeksu przedmiotowego, który szczególnie w tego rodzaju publikacjach powinien stanowić integralną część tekstu.

K. S.

Drukarze dawnej Polski od XVI do XVIII wieku t. I: Małopolska, cz. 1: wiek XV—XVI, praca zbiorowa pod redakcją Alodii Kaweckiej-Gryczowej, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1983, s. 393, ilustr.

Książka jest kolejnym tomem historyczno-encyklopedycznego opracowania dziejów książki i ruchu wydawniczego przedrozbiorowej Rzeczypospolitej. Dotychczas

wydane części dotyczyły: ziem ruskich, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Pomorza i Wielkopolski. Materiał małopolski okazał się zbyt obszerny, stąd zaszła konieczność jego podzielenia na dwie części i objęcie tomem publikowanym druków do końca XVI stulecia. Przyjęte założenia nie odbiegają od tomów poprzednich. Opracowanie ma charakter słownika wszystkich współpracowników drukarni małopolskich tego okresu. W tym samym ciągu alfabetycznym znalazły się hasła topograficzne, ponieważ jednak niemal całość ruchu wydawniczego skupiała się w stolicy ograniczyły się one do trzech miejscowości: Krakowa, Luślawic i Pińczowa. W dołączonym dodatku znalazły się drukarnie i drukarze żydowscy. Hasła osobowe zawierają, jak zwykle, biogram, a następnie charakterystykę działalności wydawniczej i ewentualnie innych dziedzin pracy. Każdą pozycję dokumentuje bibliografia pomijająca jednak pozycje bezwartościowe.

Wydawnictwo stanowi kompendium wiedzy o renesansowym drukarstwie krakowskim przygotowane przez zespół jedenastu autorów zatrudnionych w Instytucie Badań Literackich, Bibliotece Jagiellońskiej i Bibliotece Narodowej. Osiągnęli oni wysoki stopień precyzji warsztatowej, co czyni z książki ważną pomoc w rękach historyka kultury.

S. G.

Franciszek Pilarczyk, *Stemmata w drukach polskich XVI wieku*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Zielonej Górze, Zielona Góra 1982, s. 206, ilustr.

Autor zajął się stemmatami, czyli wierszami „na herby”, które niemal od początków drukowanej książki polskiej wiernie jej towarzysząc „mogą służyć jako miara narastania panegiryzmu w kulturze polskiej” (s. 142). Wskazując na znaczący wzrost ilościowy stemmatów w drukach polskich w ciągu całego XVI wieku Pilarczyk wiąże to zjawisko z nasilaniem się walki religijnej i uzyskaniem dominacji przez obóz kontrreformacji (zwłaszcza Poznań, Wilno), kierowany przez jezuitów, chętnie posługujących się panegirykiem herbowym. Drugą przyczyną wzrastającej liczby wierszy „na herby” była pogarszająca się sytuacja coraz liczniejszej grupy pisarzy oraz wzrost kosztów druku i związana z tym konieczność szukania wsparcia możnych mecenasów, czczonych zwykle wierszowaną pochwałą ich herbu. Wiersze „na herby” były jedną z niewielu form poetyckich uprawianych tak powszechnie przez tak liczną grupę twórców; pisywali je przede wszystkim różni piśkarkowie i wyrobnicy pióra, ale nie gardzili nimi również najwięksi: Krzycki, Janicki, Rej, Kochanowski, Sęp Sarzyński. *Stemmata* wyróżniają polską książkę drukowaną XVI i zwłaszcza XVII wieku; nigdzie nie występowały w takiej obfitości, jak w Polsce.

Praca stanowi wyczerpującą monografię stemmatów polskich XVI wieku: wyjaśnia genezę tego gatunku poetyckiego i jego stosunek do popularnych w XVI wieku emblematów, bogato egzemplifikowana daje analizę treści i formy badanych utworów, wiele uwagi poświęca osobom, którym wiersze dedykowano, przynosi wreszcie podstawowe informacje o ich autorach, także w kontekście związków łączących twórców z mecenasami. Na końcu znajduje się wykaz ponad czterystu druków polskich XVI wieku zaopatrzonych w wiersze „na herby”, nadto indeksy osób, którym te wiersze dedykowano, ich autorów oraz herbów. Tekst wzbogaca kilkadziesiąt reprodukcji herbów wraz z towarzyszącymi im wierszami.

Historyk kultury z pożytkiem skorzysta z książki Pilarczyka. Heraldyk słabszą jej stroną, co zrozumiałe w pracy historyka literatury, dostrzeże w rozdziale I po-